

Др Драган Л. Хамовић

СВЕ МИХИЗОВЕ ДИМЕНЗИЈЕ

Борислав Михајловић Михиз био је нешто више од критичара и када је највише писао критику, али је постепено запосео уочљив простор и у неким другим књижевним врстама, најпре у драми, потом и као приповедач свог времена. Рад критичара је, по правилу, у дубљој позадини када управљамо поглед у књижевну прошлост. Служе књижевности, тачније књижевним вредностима, успостављају поредак у множини текуће продукције, проверавају наслеђене поретке и места унутар њих. Како је када то не чине како доликује, видимо у данашње време. Критика, иако формално егзистира теоријски опремљенија него никада, ни издалека не делује као ауторитет и путовођа, барем када га упоредимо са учинком медија.

Када изговарамо име *Михиз* подразумевамо најпре критички ауторитет који се уважавао и видно утицао на читалачку јавност. Разуме се, иза таквог имена, као и других имена упоредивог одјека, стајале су рубрике угледних штампаних, па и електронских медија. Да ли је статус критике – мислимо на речени ефективни утицај – у вези са променом статуса књижевности унутар савремене културе, сасвим је извесно. Али то је друга и дуга прича, није за ову прилику. Рећи ћемо, ипак, да ни помињане вредности одавно нису стабилне, него се стратешки доводе у питање, обрћу, поткопавају и руше, као у каквој повесној играрији с неизвесним последицама. Још и више изостаје потреба за критиком као изразом самосвести, сучељене са токовима што владају и диктирају општи смер. Сведоци смо раздобља глобалног пројектовања униформних истина и стилова, све огољеније и обухватније контролисаних. Такав контекст не трпи ни ствараоце као слободне несистемске личности, а камоли критичаре који би такав систем оспорили.

Борислав Михајловић Михиз се наметнуо усмереном енергијом од момента када је тоталитаризам титоистичког типа, тада у формирању, оцртао себи извесна ограничења. Тако су се, у простору стварања, могли испољити извесни несистемски тонови, тј. садржаји изван директног револуционарног диктата. Сам Михиз, као што знамо, собом је обједињавао склоност да испитује границе слободе у тексту и кроз јавна иступања, али и чуло опреза зарад опстанка у политички ригидним деценијама, унутар идеологије коју,

у основи, није прихватао, али се на њена правила игре адаптирао. У таквим лимитираним условима, могао је да обележи те деценије својим умним и „реакционарним“ потенцијалом, као чувалац и преносилац потиснутих традиција, али и афирматор креативних новина. Стварао је својеврсну ауто-митологију, заокружену позном *Аутиобиографијом о друјима*, али је знао да ту исту причу о себи сагледа и са мање повољне, самоироничне стране, означавајући двострукост као цену свога и генерацијског одржања и остварености. Саставни део тога Михизовог самопредстављања јесте и мит о расипању његове стваралачке пажње на више страна, пре свега у домену усмених, урбаних легенди.

Пред крај живота, и сам Борислав Михајловић је настојао да пробере и сабере укус свог учинка, најпре у критици (*Поријеци*) и драмском писању (*Издајнице*), а потом и кроз мемоарску прозу *Аутиобиографије о друјима* и различите текстове од којих је склопио књигу *Казивања и указивања*. Када сагледамо штампане плодове приређивачких напора Михизових *Сабраних дела* пажљив читалац може видети колико овај опус, иако жанровски разуђен, одише унутрашњим јединством, без обзира на еволутивне промене, као залога истинске особености једног аутора. Уцело гледано, изнова потврђујемо утисак да је реч о фигури ретког кова, по књижевној интуицији и историјској свести, по културном ангажману који је неретко залазио у отпор и субверзију, али и по уметничком сензибилитету. Такође, не можемо овде, листајући *Сабрана дела*, превидети ни нежељене текстуалне трагове друштвеног контекста, и по ономе како су неке теме представљене и по томе шта је све остављано по страни. У том смислу, пратимо изражајни распон у знаку опрезног померања оквира слободе почев од прве деценије комунистичке диктатуре, неизбежне реторичке завесе преко неподесних тема, али и, напокон, крајње отворен и наоштрен критички дискурс у најкаснијем периоду Михизовог оглашавања.

Остварењу *Сабраних дела* важан ослонац била је библиографија Михизових радова (Марија Јованцаи, Весна Укропина, Слађана Суботић), при задатку да се у издање окупе све релевантне књижевне чињенице, чак и ако су остале изван домашаја претходних ауторових селекција. За овај пројекат потпора су били и резултати истраживања Владана Бајчете у раду на докторској дисертацији о Михизу. Бајчета је, заправо, у послу сабирања Михизових текстова, понео троструку улогу. Приредио је критичко-есејистички опус, расклопио ауторске изборе критика и огледа у којима је наш критичар исказао своју (тадашњу) ауторску вољу, те изнова саставио, са видљивим текстовним допунама из периодике, у два жанровски одељена тома. Потом је сачинио, за завршни том *Сабраних дела*, хрестоматију критичких текстова о делу Борислава Михајловића Михиза, у чијем је саставу и предговор Јована Делића, општи поглед на домете и место овог аутора у нашој књижевности и на „загонетку“ његове вишестраности, имајући у рукама исходе овога колективног подухвата. Напокон, формално изван ове едиције (али наслоњена на *Сабрана дела* чак и визуелно), штампана је и Бајчетина доктор-

ска дисертација *Борислав Михајловић Михиз, крйичар и йисац* (2021). Ретку привилегију је тиме млади истраживач задобио, али и довољно оправдао својим уделом у овој едицији од шест наслова у девет томова.

Опус Борислава Михајловића Михиза може се поделити на сегменте шире познате и оне мање познате, чак и књижевним професионалцима. Међу познате али мање читане ствари треба уврстити песнички првенац Борислава Михајловића, такође одавно митологизован али и самоскрајнут, као и рани антологичарски захват, *Срйски йесници између два райа (Поезија и анйолойија*, прир. Селимир Радуловић). Самиздат *Песме*, одмах иза рата, био је сам по себи акт субверзије. То су стихови михизовске „контролисане субверзије“, али и са дискретним тематским и смисаоним концесијама захтевима поратне агит-проповске политике.

Таквог бунта налазимо не само у познатијој (неретко навођеној), епилошкој песми *Којим смером* сачињеној од инвектива према актерима тадашње песничке сцене, него и у неким другим песама ове самостално објављене збирке. Иза политички подобног Масуке што кука, у тој песми се, старим кораком, краде, тачније прикрада, „лањски Црњански“, односно његов лирски сензибилитет, непожељан у годинама учвршћења нове револуционарне и традицијски ништитељске власти.

Михизову антологију *Срйски йесници између два райа* (1956) такође треба читати контекстуално, донекле у субверзивном кључу. Наиме, међу дозвољене, присутне и правоверне песнике, уводи и потиснуте грађанске песнике међуратног периода, врло издашно по броју уврштених песама. На тај начин, Михиз сигнализује да песничке вредности српског језика чине јединство, макар како тренутно просуђивали идеолошки цензори. Овај наукаважан је и сада, када се јединство српске књижевности систематски подрива фронтонским поделама на националисте и мондијалисте, уз опортунисте регионалних, југосферичних аспирација.

Многима данас може промаћи, или ће то евидентирати као хронолошки превид, чињеница да Михизов избор почиње несрећним и кратковеким Душаном Васиљевом. Аутор песме *Човек йева йосле райа* ни по којем мерилу не би могао да испредњачи у том низу међуратних песника, осим по години смртног одласка. Груба произвољност, помислили бисмо, уколико не претпоставимо резон антологичара да је било целисходније Црњанског не истурати на прво место које му припада. Васиљев није доспео да буде политички споран, а у прочељу избора, још са антиратним песмама, заклања реакционара Црњанског, те друге водеће песнике изван левице, на пример Настасијевића или Винавера. Овакве стратегије опреза, лукавства приређивачког ума, имали су за циљ да обезбеде пролаз на будним капијама контроле. Тако се, поступно и тактично, повраћало право на постојање аутора које су победници прецртали, а без којих српска поезија не би остала на својој висини. Али, требало је и то смети, у име књижевних разлога.

У употпуњеном критичко-есејистичком опусу може се видети рељефнија слика Михизовог рада у критици, не само књижевној. Ту су и неретки

текстови о позоришту и о ликовним ауторима. Ширина и смелост критичке објекције, поред импресивног импресионистичког начина, објашњава како је Михиз стекао статус утицајног критичара. Ишао је у сусрет занимљивим или осетљивим темама. У есејима показује смисао за сликовито изведене синтетичке увиде у књижевне појаве већ заокружене и спремне за оверени улазак у канон, или као зналац који из књижевне прошлости извлачи значења и личности важне за савремени видокруг.

Двотомник који сабира *Драме и драматизације* чини се посебно важним за целовитије представљање Михизове књижевности. Драмски текстови су већ били сабрани, али су Михизове драматизације савремених дела и оних из књижевне класике остале расуте или у рукопису. Љиљана Пешикан Љуштановић је, у предговорима речена два тома, пружила меродаван и више него инструктиван поглед на Михизову средишњу ауторску активност мимо критике. Театар, као изнуђено прибежиште критичком перу које је често измицало контроли, донео је модерној српској драми остварења што значе креативан заокрет од тренда модерне реинтерпретације класичних драмских наратива, или просторно удаљених (псеудо)историјских предлогака, према ослободу на ликове из домаће епске класике, чији епски садржај није испражњен, него обременен ширим егзистенцијалним хоризонтима.

Бановић Страхиња и Краљ Марко оличавају националне симболе, али су њихови изазови и савремени и општечовечански. По аналогiji са Миљковићевим тежњама да поетску модерност заснује на националним симболима, Михиз то исто чини у драми, интелигентно и успешно. Краљевић Марко је, у неку руку, данас још актуелнији, у светлу теме манипулативних стратегија обликовања јавног мњења, тј. наратива склапаних у центрима политичке моћи. Извесна померања у драмској оптици и обради ликова и тема из ближе и даље прошлости исказују и комади у чијем су средишту идентитетски пољуљани нацистички официр (*Командант Сајлер*) и најдаровитији наш политички конвертит из 19. века (*Ойшужени Пера Тодоровић*).

Драматизације Михизове, како пише ауторка предговора, биле су „значајан сегмент позоришног живота у Србији и СФР Југославији“, чине је жанровски веома различита књижевна дела, од Његоша, Нушића и Домановића, до Селимовића, Ћосића и Пекића. Изузетак са стране представља драмска прерада романа једног од значајних руских писаца совјетског периода (Леонов, *Лойов*). Посебну пажњу читалаца чије су склоности да обједине поезију и позорницу привлачи „поетска панорама“ *Војводина*, тј. колоритно сценско упризорење песама о Михизовом ширем завичају, пречанских песника у вековном распону, тематска лирска антологија приређена за сцену.

Свакако да је *Аутиобиографија о групи* најпопуларније Михизово дело, у неку руку средишњица опуса. Ова мемоарска проза из два дела (прир. Иван Негришорац) дата је у два тома, на чијем је крају додатак сачињен од пет завршених одељака недовршеног трећег дела. Дело и довољно документарно и високо књижевно, извор је проверљивих чињеница о једном временском периоду, колико и извор естетског уживања у свим аспектима уметничког приповедања: од описа, наратива до портрета. Прича *Пијана ноћ са Крцуном*,

дата у додатку, значила је у часу појаве инсајдерско осветљење неких од кључних личности српског комунизма. А један од одељака друге књиге *Аутиобиографије о друћима* упознаје нас са тиме да велики подухвати често крећу из једне главе, из добро образложеног концепта, чак и у времена непогодна за такве темељне пројекте. Реч је о Михизовом исказу о томе како је зачињана идеја о едицији *Српска књижевност у 100 књига*, онда када је ваљало тихо али упорно бранити један културни континуитет, у околностима неупитне политике окренуте ка пројектовању новог човека и друштва.

Најпосле, *Казивања и указивања* сабирају, у првом делу, текстовне доказе разноликог ауторовог учешћа у јавном животу током више деценија, а у другом делу сведочанство о пишемвом опозиционом деловању осамдесетих и почетком вишестраначких и ратних деведесетих година. Други део, логично, има посебну вредност, документарну, али и тај уређени низ наводних „пабирака“ носи отисак једне грађанске изузетности коју можемо накнадно коментарисати и спорити, али је тешко можемо игнорисати.

Критичка опрема *Сабраних дела*, осим приређивачких предговора, садржи и напомене приређивача, које се односе на текстолошка питања, опис приређивачких проблема и интервенција, објашњења контекста од значаја за разумевање текстова, али и одговарајуће библиографске деонице, као што су пописи извођења драмских текстова или критике тих представа. Именски регистри такође су део опреме већине томова. Немалу заслугу и знатан терет обимног посла поднели су и стручни сарадници из „задњег импресума“, у разним улогама: Милена Кулић, Татјана Пивнички Дринић, Вукица Туцаков... Поменућемо и ефектно, сведено решење корица, чији је потписник Атила Капитањ.

Сабран и допуњен, Михиз се чини још значајнији и целовитији. То је оно што поврх свега показује колективни подухват приређивања *Сабраних дела Борислава Михајловића Михиза*, под капом Матице српске. Сабирање опуса једног од заслужних Матичара, посао започет о стогодишњици његовог рођења, представља редак случај плодне синергије најстарије наше културно-научне установе и културних ресурса државе и покрајине са чијег тла је писац потекао. Михиз се, овако уцело гледано, указује у више димензија, не само као књижевна, него и културна и друштвена фигура, оријентир за снажање и одређивање у динамичном и метежном веку који је живео. Нарочито је Михизов опус важан за веродостојно оснажање, одасвуд подриваног, српског и слободарског идентитета историјског подручја званог Војводина. А постојаност се заснива на постојаним вредностима, какве је предочавао и стварао.

Др Драган Л. Хамовић, научни саветник
Институт за књижевност и уметност у Београду
hamovicdragan@gmail.com

Примљен: 25. марта 2024.

Прихваћен за штампу марта 2024.